

א'. מבנה השיר לכלל ישראל (על שני חלקיו) – ופירושו –
הופעת ה', בחירת ישראל, תורה, מלכות <
< כיבוש הארץ, ביטחון ושפע, בעזרת ה'.

ה' מְסִינֵי א

וּזְרַח מְעִיר לְמ

הוֹפִיעַ מֵהָר פֶּאֶרֶן

וּתְהַ מְרַבֶּבֶת קִדְשׁ

מִיַּמֵּינֵי אֲשֶׁר תִּלְמֵ.

אֶף חֲכָב עַמִּים

כֹּל קִדְשֵׁי בֵידֶךָ

וְהֵם לְרַגְלֶךָ

יֵאָמַר מִן רֵתֶיךָ.

תּוֹרָה צְוָה לְנוּ מֹשֶׁה

מִוֹרֶשֶׁה קִהַלֵּת יַעֲקֹב.

וַיְהִי בְיַשָּׁרֶן מֶלֶךְ

בְּהַתְּאֻסָּף רֵאשֵׁי עַם

יַחַד שְׁבֻטֵי יִשְׂרָאֵל.

הברכות לשבטי ישראל

לפי סדר נחלות

(מדרום-מזרח לצפון-מערב)

בְּרִזְלֵ וּנְחֻשֶׁת מְנַעֲלֶךָ

כִּימִיד בְּאֶף.

אֵין אֶל-לֵ יִשָּׁרֶן

רֶכֶב שָׁמַיִם בְּעֶזְרֶךָ

וּבְגִאוֹת שַׁחֲקִים.

מַעֲוֵנָה אֶל־הֵי קִדְמָה

מִתַּחַת זִרְעֹת עוֹלָם

וַיִּגְרַשׁ מִפְּנֵיךָ אוֹיֵב

וַיֹּאמֶר הַשָּׁמַיִם.

וַיִּשְׁכַּן יִשְׂרָאֵל בְּטַח

בְּדַד עֵין יַעֲקֹב

אֶל אֶרֶץ דָּגָן וּתְיִירוֹשׁ

אֶף שָׁמַיִם יַעֲרֹפוּ טַל.

אֲשֶׁרִיךְ יִשְׂרָאֵל מִי כַמוֹךָ

עַם נוֹשֵׁעַ בְּה'

מגן עזרך

ואשר חרב גאנתך

ויחש איביך לך

ואתה על מתימ תדרך.

משה איש הא-להים – עד כאן נקרא 'משה האיש'/'האיש משה', ורק כאן, בדברו האחרון, נקרא 'איש הא-להים' – 'איש' מפני שעומד למות כאיש, כסוף הפסוק (וראה רש"י); ו'איש הא-להים', מפני שגם ברכתו האחרונה היא 'דברי א-להים' על בני ישראל (ראב"ע ורמב"ן).

סיני, שעיר, פארן – מקומות ההתגלות, הופעת ה' לישראל במדבר, כאשר הופעת ה' נדדה עם בני ישראל במסעיהם. מעמד הר סיני ומתן תורה עברו גם הם מסיני לשעיר ולפארן. כך מתוארת ההתגלות של סיני גם בשירת דבורה, בנבואת חבקוק (ג') ובתהלים ס"ח.

ו תה מרבבת קדש – ובא ה' מרבבות עם קדוש שחננו בקדש [ברנע], ובקדש [מדבר צין]. מימינו אשת למ – מדרום למחנה ישראל בערבות מואב, התנשא הרכס של אשדות הפסגה, מעליו הראה ה' למשה את הארץ שממערב לירדן, לפני מותו. סוף ההתגלות 'למו'.

הפשט בפסוק הוא לפי הכתיב 'אשדת' במילה אחת, והפסוק כולו, מקומות של הופעת ה' במדבר, לאורך מסעות בני ישראל, עד לתחנה האחרונה של משה. המדרש, לפי הקרי – 'דת נתונה מאש', מקדים ומטרים את תוכן ההתגלות – 'תורה צוה לנו משה' – לתוך תיאור ההתגלות.

אף חבב עמים – 'עמים' הם שבטים, שבטי ישראל, שה' אוהב אותם (רש"י, והפועל 'חבב' בא מארמית, כמו 'ואתה' = ובא); או שה' מביא אותם אל סתרי שכינתו (רמב"ן, מלשון 'חבא', כמו 'חביון עזה' המתאר את ההתגלות בהר פארן (חבקוק ג' ד); או רמז למשפחת חובב = יתרו, שהצטרפה למשה ולישראל בהר סיני (ר' רשב"ם).

כל קדשיו בידך – חוזר אל כלל ישראל, שהיו כאיש אחד בהר סיני (רש"י לשמות י"ט ב).

והם לרגלך – חוזר לשבטים, שעמדו בתוך = למרגלות הר סיני (רש"י).

ישא מדברתיך – חוזר שוב אל כלל ישראל, אשר 'ישא' = יקבל את 'הדברים' = עשרת הדיברות, הן הן 'תורה' אשר 'צוה לנו משה' – והיא מבוססת על המורשת של יעקב אבינו.

ויהי בישרון מלך – ה' ימלך לעלם ועד' בישראל, מכוח האספה של ראשי העם וזקניו, בהר סיני, (כמו בכל המלכה של מלך בשר ודם, שאספת נציגי העם מקבלת את מלכותו,

וכך פירשו רש"י ורמב"ן); ויש שפירושוהו על משה (ר' חזקוני ורמב"ן).

יחד שבטי ישראל – ראשי השבטים (כמו 'ראשיכם, שבטיכם') כאיש אחר.

ברזל ונחשת מנעלך – 'עכשיו הוא מדבר כנגד כל ישראל' (לשון רש"י), כלומר, חוזר ומתקשר

לפתיחה, כמו שהראינו במבנה לעיל, וכיבוש הארץ היא המשך למלכות ה'.

צבא ישראל הוא צבא ה', ומנעליו הם כינוי לכלי נשקו; אך רש"י ורמב"ן

פירשו 'מנעליו' = 'מנעוליו', על סגירת הגבולות מפני אויב.

וכימין בַּאֲדָ – השורש 'דבא' מופיע רק פה, ואין לו רע בכל המקרא (ראב"ע) – אונקלוס פירש לפי ההקשר 'תוקפך', כלומר, כימי עלומיך (=של צבא ישראל וחייליו) כך תוקפו וחוזקו, וסביר מאד שהוא היפוכו של 'דאב' (=צער ויגון, ור' רש"י) – יש שפירשוהו מלשון שפע, משורש 'זוב', כי ד' וז' מתחלפות (רמב"ן).

אין כאל-ישרון – מתקשר למעלה, אל ויהי בישרון מלך, כפי שהראינו במבנה לעיל. רַכַּב שמים = ובגאותו [שוכן] שחקים. [בחלק מספרי בית שני שבמקדש היה כתוב 'מעון', וכך רמוז גם בתהלים צ', 'תפלה למשה איש הא-להים, אד' מעון אתה היית לנו בדר ודר'] = מעונה א-להי קדם = כולם מתארים את כבוד ה' וגדולתו, שמן השמים פורש 'זרעת עולם' כדי לבוא 'בעזרך', ולהכות את אויבי ישראל עמו; אפשר שיש דו-משמעות במילה 'ומתחת' = מותח זרועות עולם אל הארץ מתחת.

וישכן ישראל בטח = בדד עין יעקב.

אף שמיו יערפו טל – השמים יורידו ענני טיפות טל, כמו 'ערפל', ודומה לו 'יערף כמטר לקחי', בשירת 'האזינו'.

עם נושע בה' = [הוא] מגן עזרך =

ואשר [הוא] חרב גאותך – ממנו ניצחונותיך.

ויִחַש איביך לך – ירזו ויצטמקו אויביך בהדרגה, כמו שנאמר: 'מעט מעט אגרשנו מפניך,

עד אשר תפרה ונחלת את הארץ' (שמות כ"ג ל; וכמוהו דברים ז' כב-כג).

ואתה על במ תימ תדרך – על שדות הקרב והנחלה תציב רגליך (וראה דברים י"א כד).

ב'. הברכות לשבטי ישראל

לפי סדר נחלות

(מדרום-מזרח לצפון-מערב)

יחי ראובן ואל ימת, ויהי מְתִיו (=אנשיו) מספר [חשוב] – שבט ראובן היה בסכנת כרת, יש אומרים מפני הדברים הקשים שאמר עליו יעקב אבינו (בראשית מ"ט ד), וכך פירשו רש"י ורמב"ן, כי ברכת משה מקבילה לברכת יעקב; ויש שפירשו, מפני שבני גד וראובן לקחו על עצמם לעבור חלוצים לפניהם במלחמות ארץ כנען, ולכן הם זקוקים לתפילת משה עליהם (רמב"ן בפירוש שני); ולדעתי, היה שבט ראובן בסכנה גדולה במקום מושבו בעבר הירדן, מפני מואב ובני עמון, ולכן הקיפו אותם בני גד בחגורת מגן (כך עולה מרשימת ערי גד, במדבר ל"ב לד-לו, בניגוד לתיאור הנחלות ביהושע י"ג) כי היו בני גד חזקים יותר, כמפורש בברכת יעקב ובברכת משה (ג'זוד יג. 'כלביא שֶׁכַן'); ואין סתירה בין הפירושים, כי חולשת השבט בנחלה יכולה להתפרש כתוצאה מדברי יעקב, ובאה ברכת משה למתקן ולתקן את דברי יעקב, מבלי להזכיר בפירוש את הבכורה.

וזאת [הברכה] ליהודה, ויאמר: שמע ה' קול יהודה, ואל עמו (=שבטו) תביאנו [לשלום], ידיו רב לו, ועזר מצריו תהיה – הברכה ליהודה קצרה, ובניגוד לברכת יעקב איננה מזכירה את גדולת השבט, ואת מעמדו כמנהיג. שני השבטים המנהיגים בברכת יעקב הם יוסף ויהודה, ואילו שני השבטים המנהיגים בברכת משה הם יוסף ולוי (=יהושע בן-נון, ואלעזר בן אהרן הכהן).

הברכה ליהודה משקפת היטב את שותפות הגורל בין שבט יהודה ושבט שמעון – 'שמע ה' קול יהודה' – שיצאו יחד למאבק משותף על נחלה משותפת (שופטים א' ג; יהושע י"ט א, ט; ור' רש"י ורמב"ן), תוך ריחוק ברור משבטי יוסף ורחל, ומשבטי הגליל, כאילו הם 'עם' לעצמם (=ואל עמו תביאנו). אכן, זה היה המצב של שבט

יהודה בימי השופטים. ועוד דבר – נחלת ראובן היא הדרומית במזרח הירדן, וקרובה למקום הסתלקות משה. נחלת יהודה היא הדרומית במערב הירדן, והיא הנראית למשה מנגד.

וללוי אמר: יָהּ וְאֵת רֵיחַ לְאִישׁ חֲסִידְךָ, אֲשֶׁר נָסִיתוּ בְּמִסָּה, תְּרִיבָה עַל מִי מְרִיבָה – וְנִמְצָא נֶאֱמַן' (כדברי אונקלוס, ורש"י אחריו), והוא שבחו של אהרן הכהן, ראש שבט הלוי, ומשה סבור שאהרן לא חטא כלל במי מריבה. לפיכך, תמוה מאד המשכו של פירוש רש"י, על שבח הלויים הנאמנים למשה בחטא העגל, כי משה התפלל גם בעד אהרן להצילו בחטא העגל (דברים י' כ), והזכרת החטא היא גנות לאהרן, ולא שבח, ומשה שפתח בשבח אהרן, לא יעבור לגנותו, בהמשך.

לכן יתפרשו פסוקי ההמשך, כפירושו של 'חזקוני' (=ר' חזקיה בר' מנחם, מאחרוני התלמידים בבית המדרש של רש"י ובעלי התוספות) –

הָאֵמַר לְאֲבִיו וְלֹאֲמוּ לֹא רֵאִיתִיו, וְאֵת אֶחָיו לֹא הִכִּיר, וְאֵת נָו לֹא יָדַע, כִּי שִׁמְרוּ אֲמַרְתָּךְ, וּבְרִיתְךָ יִנְצָר – 'אם מת לו אב, ואם אח ובן, צריך לעשות כמי שאינו מכיר, כדכתיב [בכהן גדול], "לאביו ולאמו לא ישמא" (ויקרא כ"א יא), ולמה? – "כי שמרו אמרתך" שאמרת (שם יב), 'ומן המקדש לא יצא' – אפילו בשעת צערו אינו רשאי לצאת אחריהם...'. לפי פירוש ה'חזקוני', כל הפסוקים ממשכים בשבח אהרן ובניו, כוהנים גדולים ומורי תורה לישראל, שמוסרים את עצמם לקדושה, ומתעלים מצערם האישי עד כדי כך, שביום השמיני, כשמתו שני בני אהרן במשכן, אסור היה לו לצאת מקדושתו ולהיטמא להם, ולא ידע בקבורתם ובאבלם "כי שמרו אמרתך, ובריתך ינצרו". ולכן: יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל, ישימו קטורה באפך, וכליל על מזבחך. ולכן, ה' יברך את כוח מנהיגותם של הכוהנים הגדולים ראשי שבט הלוי, הם מנהיגי המשפט והתורה והמקדש, נגד כל מי שיקום לערער את מעמדם –

ברך ה' חילו, ופעל ידיו תרצה, מחץ מתנים קמיו, ומִנְאִיו מִן יָק מִן.

לבנימן אמר: ידיד ה' ישן לבטח עליו, חפף עליו כל היום, ובין כתפיו שכן – נחלת בנימין כולה נחשבה נחלה מקודשת, שכן תראה בספר יהושע, שנחלת בנימין מוקפת נחלות יהודה ואפרים, ראובן [ממזרח לירדן יריחו] ודן, ואלה הם ראשי הדגלים במחנה ישראל סביב למשכן (במדבר ב'). עוד תראה (ביהושע י"ח), ש'כתף' יש (כמעט) רק בנחלת בנימין – 'כתף יריחו ... כתף לוזה .. היא בית-אל ... כתף היבوسی ... כתף מול הערבה ... כתף בית חגלה'; ועוד יש בגבול יהודה ובנימין (ביהושע ט"ו), נוסף ל'כתף היבوسی .. היא ירושלם', גם 'כתף הר יערים' הסמוך למפגש הנחלות של יהודה, בנימין ודן בקרית יערים, ועוד בהמשך הגבול הצפוני של נחלת יהודה 'כתף עקרון', היחידה בספר יהושע, שמחוץ לגבולות בנימין.

והנה ביאור הברכה לפי גבולות הנחלה של בנימין – ה' ישכון לבטח על בנימין בנחלתו, כנפי השכינה יהיו לו לחופה תמיד, ומקומות הקודש להתגלות השכינה יהיו 'בין כתפיו' – בין 'כתף לוזה .. היא בית-אל' – לבין 'כתף היבوسی .. היא ירושלם'; ובין מקום עלייתם של בני ישראל נושאי ארון הברית מן הירדן, 'בגלגל, בקצה מזרח יריחו' (יהושע ד' יט), שסביבו 'כתף בית חגלה .. כתף בית הערבה .. כתף יריחו' – לבין 'כתף הר יערים' הסמוך לקרית יערים, לשם הגיע ארון הברית לשנים רבות, אחרי חורבן שילה, ואחרי חזרת הארון מפלשת (שמואל-א ז' א-ב).

גם מקום הקודש אליו התכנסו בני ישראל במצפה (שופטים כ' א; כ"א א; שמואל-א י' יז), ומקומות המשכן והבמה הגדולה בנוב (שמואל-א כ"א) ובגבעון (מלכים-א ג' יז; דברי-הימים-א כ"א כט; דברי-הימים-ב א' ג), נמצאים בנחלת בנימין, בין 'כתף לוזה .. היא בית-אל', לבין 'כתף היבوسی .. היא ירושלם', וכך נפגשו בנחלת בנימין, ההיסטוריה של השכינה, עם הגיאוגרפיה שלה.

אכן כך הבינו חז"ל כשהביאו ספר יהושע ועיינו בגבול בנימין ויהודה, ואמרו – 'שכינה בחלקו של בנימין' (זבחים נג ע"ב – נד ע"ב; וראה ספרי 'וזאת הברכה') ועוד הגדילו להוציא רצועה מחלק בנימין גם לשילה, להכניס גם אותה בקדושת השכינה שבחל בנימין (זבחים ק"ח ע"ב). את קדושת המקדש בחלק בנימין הזכירו רוב המפרשים בפסוק הזה, אולם לא ירדו לסוד הכתפיים ונחלת בנימין בכללה, לפי הכתובים ביהושע, ותיאור ההתכנסות בבית אל, במצפה ובגבעון.

במה זכה בנימין, שנקרא 'ידיד ה' (ראה רמב"ן), ונחלתו, נחלת שכינה? – הוא הבן ה-12, אשר השלים את שבטי ישראל, וכבר ביארו חז"ל, שהוא היחיד מן השבטים שנולד בארץ ישראל, לא השתחווה לעשו, ולא היה לו חלק במכירת יוסף (ספרי 'וזאת הברכה' שנ"ב; ועוד; וראה 'חזקוני'; וראה מאמרי 'נחלת בנימין – נחלת שכינה', באתר המאמרים שלי).

סדר ברכות משה הולך מזרוב-מזרח לדרום, וצפונה – ראובן, יהודה עם שמעון בנחלה אחת, וברכת לוי ניצבת במדויק בין יהודה ובנימין, צמודה לנחלה המקודשת השוכנת בבנימין. אחר כך תבוא ברכת יוסף, וברכות שבטי הצפון. סדר זה משקף בבהירות ובדיוק את מצבם של השבטים בראשית ימי המלוכה, עם בחירת ירושלים על גבול יהודה ובנימין, והעלאת ארון הברית אליה על ידי דוד, יחד עם הכהנים בני לוי, ולקראת הקמת הבית לה'. רק בנבואה מרחיקת ראות אפשר היה לברך כך את השבטים מפי משה (ומכחישי הנבואה אומרים ש'זאת הברכה' מימי המלוכה), וכך אמרו חז"ל – 'הראה הקב"ה למשה .. דור דור ודורשיו, דור דור ושופטיו ...' (במדבר-רבא כ"ג-ד), כלומר, לא רק את הגיאוגרפיה אלא גם את ההיסטוריה – אל תקרי "עד הים האחרון" (דברים ל"ד ב), אלא 'עד היום האחרון' (ספרי 'וזאת הברכה', שנ"ז).

וליוסף אמר: מברכת ה' ארצו, ממגד שמים מטל, ומתהום רבצת תחת.
וממגד תבואת שמש, וממגד גרש ירחים.
ומראש הררי קדם, וממגד גבעות עולם. וממגד ארץ ומלא,
ורצון שכני סנה, בואתה לראש יוסף, ולקדקד נזיר אחיו.
בכור שורו הדר לו, וקרני ראם קרניו,
בהם עמים ינגח יחדו פסי ארץ,
והם רבבות אפרים
והם אלפי מנשה.

'מברכת [מ.ר.ת] ה', ארצו – המילה 'מברכת' כופלת את עצמה, ברמיזת השיר. הברכות הארוכות, השופעות חיל ושפע, מעידות על השבטים המנהיגים – יהודה ויוסף בפי יעקב; לוי ויוסף בפי משה. יוסף הוא היחיד-המנהיג בפי שניהם, ויש דמיון רב בין שתי הברכות ליוסף, ודווקא בהקבלה יש למצוא את ההבדלים. לכן, נציג כאן את ברכת יעקב ליוסף, להשוואה:

... יְרֵת יוֹסֵף, וְיֵרֵת עֲלֵי עֵינַי, בְּנוֹת צָעֵדָה עֲלֵי שַׁר – יוֹסֵף, גִּפְן פּוֹרִיָּה נְטוּעָה עַל מַעֲיָן,
שֶׁבַענֶפִיָּה הִיא מִטְפֹּסֶת עַל חוֹמָה(לְפִי אוֹנְקֵלוֹס).
וּמִרְרָה וְרָ (–וִירִיב ה'), וְיִטְמָה בְּעֲלֵי חֲצִימַי – אַחֵי יוֹסֵף שֶׁנֶּאֱמַר אוֹתוֹ, רְבוּ עִמּוֹ, וּמְרָרוּ אֶת חַיִּי.
וְתִשָּׁב בְּאֵיתָן (=פְּרַעַה) קֶשֶׁת, וְיִפֹּ (–הַזְהִיבוּ מִפֶּן) זֶרְעֵי יָדָיו – כְּצִוְרֵי הַפְּרַעֲוִיִּים הַמְצַרִּיִּים,
יָדִים אֵיתָנוֹת וּמוֹזֵהוֹת אוֹחֲזוֹת בְּקֶשֶׁת.
וְכֹל זֶה בָּא – מִיָּדֵי אַבִּיר יַעֲקֹב, מִשֵּׁם רַעְיָה אֲבִן יִשְׂרָאֵל. מֵאֶל אֲבִיךָ וְיַעֲזֹךְ, וְאֵת שְׂדֵי וַיְבַרְכֶךָ – מִיָּדֵי אֶל־לוֹהֵי הָאֲבוֹת, שֶׁנֶּקְרָא גַם 'הָאֲלוֹהִים הַרַעְיָה אֶתִּי'; וְנֶקְרָא 'אַבִּיר' (=רֹאשׁ הַרְעִים);

ברכת שמים מְעַל, ברכת תהום רבצת תחת, ברכת שְׂדֵים ורחם – המילה 'מְעַל', ישיבה כפל משמעות – 'מלמעלה', וגם מאת 'עליון', וכך מצטרף גם 'עליון' לשמות א-לוהי האבות ותארינו. אבל בברכת משה, אין שום תואר נזכר, ולא שם – לא 'א-ל', ולא 'ש-די', ולא 'עליון' – אלא שם ה' בלבד, כי זהו רצון ה', שגילה את שכינתו למשה מתוך הסנה (= 'ורצון שכני סִנֵּה'), שיקראו לו רק בשם ה' – ה' אחד ושמו אחד! – לכן אומר משה – 'ממגד שמים מְטַל', ולא 'מְעַל', שרומז ל'עליון'; לכן איננו מזכיר 'א-ל' ו'ש-די', ולא 'אביר' או 'רועה'; לכן משמיט משה את ברכות הפוריות ('ברכת שדים ורחם'), שהיו שכיחות מאד בפי הכנענים, וניכרות בצלמיותיהם; במיוחד חשוב הדבר לבני יוסף, שעלולים לטעות בייחוד השם, כפי שאמנם קרה. מאידך, מוסיף משה את מתק הפירות ושפע התבואות (= 'מגד') בשדות 'הארץ ומלואה', שלא היו להם בימי האבות, התבואות והפירות שצומחות ומבשילות מחום השמש לפי עונותיה, וירקות המקשאות (= 'קישואים', אבטיחים, מלפפונים, דלועים), שצומחים ומבשילים מאור הירח לפי מילוי (ראה רש"י, וכך שמעתי מפי חקלאים מגדלי ירקות מקשה).

ברכת אביך גברו על ברכת הורי, עד אֵת גבעת עולם, הֵינָן לראש יוסף, ולקדקד נזיר אחיו – ברכות יעקב אבי יוסף ניצבות בגבורה על גבי ברכות אברהם ויצחק, ויתפשטולמרחבי ארץ ('עד תאות' = 'תאות עד' = מרחבי גבולות ונחלה = 'בואתה לראש יוסף').

מכאן ברור, ש'הררי קדם' בפי משה הם האבות, ולכן, 'מראש הררי קדם' (ולא 'ממגד'), כלומר, ברכות אלה שורשן בברכות האבות (= 'הורי', 'הררי קדם'), והן יתגלו בשפע הנחלה (= 'גבעות עולם'). 'ראש יוסף' ו'קדקד נזיר אחיו', הם הביטוי השווה למנהיגותו של יוסף, שעל ראשו הנזר, לשלוט ולהנהיג את אחיו. 'בואתה' היא צורה פיוטית מורחבת, שמשמעה – 'תבוא, תבוא ותבוא'. וכאן מוסיף משה ברכה על כוחו של יוסף במלחמות כיבוש הארץ והגנתה, כוח השור והדרו עם 'קרני ראם', בהם יצאו שבטי יוסף, אפרים ומנשה, מכוח ברכת יעקב להם, לנצח באלפיהם (מלחמת גדעון משבט מנשה, למשל), וברבבותיהם (במיוחד, מלחמות יהושע הגדולות, שהוא נשיא אפרים).

ברכת משה נמשכת בסדר הגיאוגרפי של הנחלות, מנחלות אפרים ומנשה אל זבולון ויששכר, משם פונה מזרחה לנחלת גד, בגלעד, ממזרח לנחלות מנשה ויששכר, וממנה אל שבטי הצפון, לפי הסדר הגיאוגרפי בסוף ימי השופטים (בנבואת משה, כדלעיל), ממזרח למערב – דן – נפתלי – אשר. חולשתם וריחוקם של שבטים אלה חייבה ברכה יתירה, ולכן נזכרו שמות ששה השבטים האלה, בתוך הברכה, כפי שפירש רש"י.

ולזבולון אמר: שמח זבולון בצאתך, ויששכר באהליך – זבולון היה שבט לוחם, כבשירת דבורה ('זבולון עם חרף נפשו למות', שופטים ה' יח), מבוצר בהרי הגליל התחתון (בין נצרת לציפורי), ויחד עם זה היו לו זכויות שמורות מברכת יעקב, באוצרות הטבע שבחוף הים מצפון לכרמל, והן זכויות הדיג, ייצור הזכוכית מן החול, וצביעת התכלת והארגמן שהופקו מן החילזון (ראה מגילה ו' ע"א). אוצרות אלה והפקתם היו מאז ומתמיד נחלתם של הפניקים יושבי צור וצידון, והם לא ששו להתחלק בהם עם בני ישראל. משה מברך את זבולון שישמח בצאתו להפקת האוצרות, וכוחו עמו, ויזכה להביא זבחים מן האוצרות האלה, הם הם 'פני טְמִיני חול'. בפועל, היו הפניקים חזקים ודומיננטיים, ושבטי זבולון ואשר נדחקו לגרעיני נחלתם (שופטים א' לא-לב). על זה אמרו חז"ל (מגילה שם), שזבולון היה מתרעם על מידותיו (=נחלותיו) של הקב"ה, וסיימו חז"ל שעל כל פנים, זכויות היסוד באוצרות הטבע שבחוף ההוא, נשמרו לזבולון תמיד.

יששכר התיישב בעמק יזרעאל ומזרחה אל סביבות בית שאן. נחלה זו בעמק, בין 'הרי בגלבע' לבין 'הר תבור', לא היתה לה הגנה טבעית, ולכן היה יששכר בפי יעקב, 'רִבֵּץ בין המֵשׁ תַּיִם' (=ההרים הגבוהים), ויָט שכמו

לס ל', ויהי למס עבד', לערים הכנעניות החזקות (שופטים א' כז), עד ימי דוד. במלחמת גדעון נגד המדיינים (שופטים ו' ז'), לחמו זבולון ונפתלי וגם אשר (שופטים ו' לה) מצפון, ומנשה, ואחר כך גם אפרים, מדרום, ורק יששכר לא נלחם, כי לא היה מסוגל למלחמה. לכן קשר משה את ברכת יששכר לברכת זבולון, שיוכל בצאתו, להגן על יששכר, היושב באוהליו.

עמים הר יקראו, שם יזבחו זבחי צדק, כי שפע ימים יינק, פני טמני חול – נחלות שבטי הגליל נפגשות בהר תבור (יהושע י"ט יב, כב, לד), והוא נחשב גבול מקודש בין שבטים, כמו שכם לשבטי יוסף, כמו בית-אל בין בנימין לאפרים, כמו ירושלים בין בנימין ליהודה, כמו באר-שבע בין יהודה ושמעון. לכן, בזמן 'היתר הבמות' (וכך היה בימי משה – 'איש כל הישר בעיניו', דברים י"ב ח; וגם אחר כך, כשהעם היו מזבחים בבמות מתוך הרגל) היו שבטי הגליל עולים להר תבור לזבח זבחי צדק משפע נחלתם, ובזה בירכם משה. רק משעה שבטלו הבמות, הועבר 'הר יקראו' להר המוריה, כמדרש תז"ל, רש"י והמפרשים לפסוק זה, אבל פשוטו של מקרא מכוון להר תבור, בגבול הנחלות של זבולון ויששכר (ונפתלי – אולי גם אשר).

ולגד אמר: ברוך מרחיב גד, כלביא שכן, וטרף זרוע אף קדקד. וירא ראשית לו – כאמור לעיל, גד היה השבט החזק והמוביל בנחלת עבר הירדן מזרחה (וכך הוכיח כבר ראב"ע), שעל ראובן התפלל משה שלא ימות, ויהיו אנשיו מספר חשוב, ועל גד אמר שהוא כלביא טורף, אשר מכה 'זרוע' (=לוחמים), ואף ראשים ומפקדים (=קדקד).

ברשימת הערים אשר בנו בני גד וראובן (במדבר ל"ב לד-לח) רואים, שערי גד מקיפות את ערי ראובן בהגורת מגן. מכאן, שגד יזם את ראשית ההתנחלות בעבר הירדן, והוא משך את ראובן אחריו (השווה את הסדר בבמדבר ל"ב, בין פסוק א לב, ור' רמב"ן), ועל זה אמר משה – 'וירא ראשית לו'. אחר כך, בימי שאול, המלך הראשון, נלחמו בני ראובן וגד עם שבטי הגר מבני ישמעאל, והרחיבו את נחלותיהם מזרחה 'על כל פני מזרח לגלעד', כמסופר בדברי-הימים-א (ה' י, יט). בדברי-הימים נראה, שעיקר המלחמה וההרחבה היה של בני ראובן, אבל בברכת משה נרמז, שהרחבת הנחלה תבוא מכוחו העדיף של גד – 'ברוך מרחיב גד', וכך פירש רש"י.

– כי שם חלקת מחקק ספן, וְיִתָּא ראשי עם, צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל – זהו הפסוק הקשה מכל ברכת משה – א. מה הקשר בין נחלת גד לבין 'חלקת מחקק'? ב. מי עשה 'צדקת ה', ומשפטיו עם ישראל – שבט גד, או המחוקק? – רוב המפרשים הסכימו ש'חלקת מחקק ספון' הוא קברו של משה, המחוקק, שעשה 'צדקת ה', ומשפטיו עם ישראל', ואם כן, משה התנבא כאן על קברו שלו. אלא שהגיא 'מול בית פעור', הוא בנחלת ראובן (שגם בנו את נבו), ולא בנחלת גד?! גם מוזר מאד, ש'ענו מאד מכל האדם'.. (במדבר י"ב ג), ישיר כך על עצמו!?

לכן נראים דברי ראב"ע (=אבן-עזרא) קרובים לפשט, ששבט גד ראה ארמונות ספונים בעץ של שליטי (=מחוקקי) מלכות סיוון האמורי, ולכן א (וְיִתָּא < וְיִתָּא') אל ראשי עם ישראל, והתחייב לעבור חלוצים לפני כלל ישראל בכיבוש הארץ ממערב לירדן, ובזה עשה צדקת ה' ומשפטיו (=עם משפטי התנאי הכפול) עם ישראל, וכפירוש הראשון ברש"י, שהפסוק כולו מדבר על שבט גד.

ולדן אמר: דן גור אריה, יִזְק מן הבשן – משה ראה את מקומו של דן בצפון, אם מלכתחילה, (מלפני הפלת הגורל של דן ממערב לבנימין, יהושע י"ח-י"ט), וזאת בגלל הקשר הטבעי לשבטי נפתלי ואשר (השותפים עמו גם בדגל דן, במדבר ב' כה-לא), ואם מפני שראה משה בנבואתו את שבט דן עולה צפונה (שופטים י"ח), אחר שלא הצליח לממש את נחלתו במרכז, כפי שתיאר בנבואה את שבט לוי, בין יהודה ובנימין, במקום השכינה. גם בתצפית מהר נבו, דן מצפון לגלעד.

יש היגיון בתמונת דן כאריה כובש את העיר (יהושע י"ט מז/שופטים י"ח) 'לשם' = 'ליש' = אריה. אולם חסר היגיון בצירור האריה, כמזנק על תל דן מן הבשן – בני דן לא הסתערו על העיר מן הבשן, ושבט דן לא התנחל שם עקב מלחמות בני מנשה בבשן. לכן, יש טעם בפירוש אונקלוס ורש"י, שהחצי השני של הפסוק איננו המשך לתמונת האריה, אלא משפט חדש: הנחל (=ממקורות הירדן), שזורם בדרך הוא אשר מזנק במפליו מן הבשן. כך יש פסוק בתורה, שמתאר את המפלים המרשימים במערב הבשן, ובפינו כיום 'רמת הגולן', על שם העיר 'גולן בבשן למנשי' (דברים ד' מג).

ולנפתלי אמר: נפתלי שבע רצון, ומלא ברכת ה', ים וְדָרָם יִרְשָׁה – חז"ל אמרו (בבא קמא פא ע"ב, וכך פירש רש"י), ש'ים' הוא ים כנרת, שכולו בנחלת נפתלי, ו'דרום' הוא חופו הדרומי, שם היה לנפתלי 'מלוא חבל חרם', כלומר השטח הדרוש לספינות הדיג, לפרישת רשתות (=חרמים).
אולם מסתבר לפי הפשט, שהכוונה לכל שפע המים בעמק כנרות, ולחום השמש המלא, כאשר השמש מדרום, והחיבור של שמש ומים מבשיל שפע עצום בפירות וביבולים שבנחלת נפתלי, מברכת ה' (קרוב לזה בפירושו של 'חזקוני', אלא שלא ביאר 'ים ודרום').

ול שר אמר: ברוך מְבַנִּים שָׂר, יהי רצו י אחיו, וטבל בשמן רגלו – ברוך מפי הבנים שבט אשר, זכות שמן הזית, שמופק במיוחד בנחלתו, בגליל המערבי, וכולם צריכים לו, וכך פירש 'חזקוני'.